

FEKETE JÁNOS VERSES LEVELE HORVÁTH ADÁMHOZ

Galánthai gróf Fekete János (1741–1803) lovas generális, költő és műfordító itt bemutatott verses levele az MTA kéziratárában lévő *Fekete János Magyar munkái*-nak I. kötetéből való.¹ A 66 soros verses levélből eddig csak 20-at idézett Morvay Győző, a 3. sortól kezdve.² Ez a részlet Horváth Ádám verselésének bírálatát tartalmazza, holott a teljes szövegben, – amit itt közlünk első ízben – dicséret, elismerés is található és többféle, irodalmi szempontból érdekes adat.

A levél írásának helye és kelte hiányzik. Tartalmából mindkettőre következtethetünk. A hely nagy valószínűséggel a Pápa közelében lévő *Csabrendek* (sümegi járás) volt, Fekete szülőhelye, családi kastélya. Ide a Füreden lakó Horváth Fekete meghívására, – amiről szó esik – viszonylag könnyen eljuthatott „szekerével”. A HUNNIÁSra, az 1787. év második felében megjelent kötetre való többszöri elismerő hivatkozás sejteti, hogy még friss volt az öröm Hunyadi János megéneklése felett. A „Teleki magzatnak meggyógyulását” említő részlet az 1787. év végét jelzi. Horváth ekkor üdvözölte Teleki Sámuel fiát a himlőből való szerencsés felgyógyulása alkalmával.³ Ez a 12-es sorokban mozgó vers tetszett Feketének: „*Irigyelné Virgöl ölelvén pajtását*” – írja túlzott dicsérettel. A 15-ös sorokat annál keményebben bírálja. „*Rossz nyomot próbálsz*” – inti Horváthot. Heves tiltakozását feltehetően a *Magyar Músa* 1787. évi június 14-i számában megjelent két Horváth-vers – TIHANY SIRALMA (416. l.) és UGYAN AZON TIHANYI KLASTROMRÚL (418.) – váltotta ki. Mindegyik „tizenöt lábú”, s Horváth itt „próbálta” első alkalommal ezt a verselési módot. Az „Egerszegről küldött” Horváth-levél nem ismeretes. Fekete válaszában kelte a fentiek alapján legkorábban az 1787. év végére tehető.

Fekete Magyar munkáinak keltezés nélküli előszavában is bírálja a „tizenöt lábú” verseket. „Némelly fiatal Poetáink kezdetek 15 lábú verseket faragni. Valamint hogy a' mód nélkül való szorongatásnak, úgy a rendetlen könnyebbségnek is ellent kelletik állani; mert másként verseink csak rithmusos prózává (Prose ritmée) válnának, 's a' poesisnek érdeme, sőt merem mondani szépsége, melly a' meggyőzőtt okos regulákból származik, egészen el enyészne.” (4/b old.) A 12-es sorokat ajánlja, mint követendő példát. Ő maga jórészt ezt használja.

Nyíltan, baráti jóakarattal inti Horváthot: „*Tizen öt lábakra mint pókhálóban szállsz*”, – „*Nem illik ily restség Hunniás Attyához, / Ditső Gyöngyösinek egy méltó fához.*” Az antik mértékre való versírás „szörnyű nehézségéről” szólva azt tanácsolja, hogy kerüljük. Majd hozzáteszi: „*Ne botoljunk, kerlek, Scyllának torkába, / Karibdis féltében még nagyobb hibába.*” Horváth nem fogadta meg a tanácsot. Nemcsak „próbálta”, hanem mind többször gyakorolta a 15-ös sorok írását. Számára ez volt legalkalmasabb számszámra (összességében ezerszámra!) rótt soraihoz, a mindennapi élet dolgait kifejező, baráti levelezésben szokásos témák kifejezésére. Nagy a jártassága e verselési nemben, amit Fekete találóan „Rithmikus prózá”-nak nevez. Horváth életkörülményei, – a gazdálkodás, a földmérés fáradságos, időigényes munkája, három, négy megyében folytatott közeleti tevékenysége, nagy társasági élete – nem engedtek számára időt verseinek csiszolására. Talán belső nyugtalansága, féktelen temperamentuma is űzte tovább új témák verselésére. Mindig rögtönzött. E nemben utólráhetetlen volt. Példátlan gyorsasággal írt! Meg is csodálták érte kortársai. Fekete is nagyra tartotta az ifjú Horváth verselő készségét: „*A' Műsák tenéked tsevegnek kedvedre,*” – „*Tetszett Énekidnek déltzeg pajkossága, / Jeles mindezekben Műsádnak járása, / 's Kitetszik Castali kútjából ivása.*” – A dicséző szóknál is nagyobb elismerést jelent, hogy Horváthot, bízva „éles elméjében” felkérte egyik Voltaire-fordításának bírálatára.

¹ Jelzete: 648/I–II. Régi és újabb írók 4-r. 72. – Idézett verses levél a 70–73. oldalról. – A két kötet Mátyási József, Fekete titkárának kéziratosa másolata. A magánhangzók felett minden esetben hosszú ékezetet találunk: Valószínűleg nem helyesírási megfontolásból, hanem a toll kezelésének lazasága miatt. Ezért az ékezeteket mai helyesírásunk szerint tettük ki.

² MORVAY Győző: Galánthai gróf Fekete János. ITK 1901. 284.

³ HORVÁTH Ádám: M. R. Sz. B. Gróff Széki Teleky Domonkos Úrfihoz, – mikor a' himlőből ki-gyógyult. – HOLMI–II. Győr, 1793. 65–74. A nagy késéssel megjelent kötet darabjait, így az említettet is Fekete ismerhette még kéziratosa formájában. Horváthnak szokása volt verseinek másolatát elküldeni barátainak.

Fekete János Bécsben végezte tanulmányait. A klasszikus görög–latin írók, költők, bölcselek megismerése akkoriban természetes velejárója volt a műveltségnek. Az ókori nagyságok közül különös figyelemmel tanulmányozta Szókratész tanait. Katonai hivatása, hosszas külföldi tartózkodása alatt a német mellett a francia és olasz nyelvet is alkalmi volt gyakorolni, s megismerte az európai irodalmat is. Kortársai megcsodálták olasz nyelvtudását. „Midőn Budán 1792 jún. 6. Ferenc király koronázásán mint tábornok jelen volt, a királynéval (Carolina Augusta) olaszul beszélt, mint Kazinczy írja „Nagyon elmés, nagyon eleven és lelkes ember és széles olvasású volt.”⁴

„Engemet a' Deák, Olasz és Francia Poéták' olvasása bírt a Parnasszus' útjára: még mielőtt a' Francia Prosódiát ki tanúltam volna, már ezen Nyelven Verseket dúdoltam” – írja Fekete, Magyar munkáinak előszavában. Franciául két kötetes műve „Mes rapsodies a recueil de differente essais de vers et de prose” címmel jelent meg Genève, 1781. – Korábban, 1767-ben francia költeményeinek egy részét elküldte Voltaire-nek, ki versben válaszolt. Elismerő hangja biztatás volt a további munkára. A nagy francia sorait itt magyar fordításban közöljük:

Fekete Gróf Úrnak.

A hunok egy leszármazottja látni akarja scythá drámáját:
Ez a hun, kinek több az érdeme, mint Attilának,
Francia verseket írt, melyek szebbek a szokottnál.
Vajha Ön az én irataimban találna néhány verset
Melyekért Apolló, a Parnasszuson meg nem neheztel!
Azok, melyek jelenleg rímelenek az átkozott Galliában
Nagyon kemények és nagyon kelleltenek,
Franciaországnak immár Önt kell utánoznia:
Mert mai rímelőink hunokká lettek.⁵

Fekete János a haza „boldogságát a világhosszág terjesztése által kívánta eszközölni.” Ehhez elősorban Voltaire, Montesquieu, Helvetius, Boileau és mások műveiből, gondolataiból kapta az indítékot. Nemcsak a franciáktól. Mint „széles olvasású” egyén ismerte Európa irodalmának más mestereit is. Nagy tisztelője volt Miltonnak, mint azt „Fő Strázsa Mester Bessenyei Sándor Úrnak” címzett verses levele bizonyítja.⁶ Az első sor – „Miltonod olvasni már el is kezdtem” – szerint 1797-ben írhatta. Ekkor jelent meg Bessenyei Sándor prózafordítása „A' Milton' Elveszett Paradisomáról.” Léhetséges, hogy már kéziratból ismerte a művet, ez esetben korábbi keletű is lehet verses levele. Dicséri a fordítás „tisztá magyarságát”, a haza nevében köszöni a munkát. Ígéri: „példád követem”, „Hogy nyelvünk homályból ki tudjon fakadni.” Nemcsak irodalmi, hanem politikai szempontból is értékel. Miltont és fordítóját egyaránt dicséri:

Ha Milton fel kelne százados sírjából,
's Magyar nyelv áradna támadott torkából,
Jelesben Édenyét nem magyarázhatná,
's Anglus Poemáját tsak így fordíthatná.
Hogy szabadság néki kiváltképpen tetszett,
Abból is meg látszik hogy ollyas témát vett.
Meg győzetik ugyan abban a' pártütő,
Mert az Isten reá kénköves mennykőt lő.
De veszélyében is bátor lelket mutat,
Midőn harczot vesztvén új bosszúlásra hat.

* SZINNYEI III. 299. h.

⁵ Idézet KRASSÓ Jolán: Galánthai gróf Fekete János Magyar munkái c. bölcsészdoktori értekezéséből. Bp. 1919. 4.

⁶ FEKETE János Magyar munkái 169–171.

A későbbiekben: „Egy helyt munkáiban Voltér, vélem mondja, | Hogy Miltonnak Sátán lett volna főbb gondja.” A Voltaire-rajongónak ismert Fekete ezúttal Miltonnak adja az elsőbbséget:

-----” soha Henriássá
Ezen Poemának nem fog lenni mássa;
Mert a' mint mondtad réguláknak tárja
Minden nagy elmének kedvetlen kantárja.
Voltér pedig őket czirkalmas voltokban
Követvén, meg maradt fagyos határookban.
's Akárhogy hánykódják, hogy Miltont gyalázza,
Henriás' bibéjét azzal nem pól(y)ázza.

Fekete János és Bessenyei Sándor mint magasrangú tisztek Bécsben ismerkedhettek meg. Kettőjük találkozására utóbbinak gyakori dunántúli tartózkodása alkalmával is sor kerülhetett. Járt-e Csabrendeken Bessenyei Sándor? Erre nincs adat, de mindkettőjükről feljegyezték, hogy többször megfordultak Füreden, Horváth Ádám lakhelyén. Utóbbinak 1790–91-ből való versei jelzik ott jártát: *Felelet Bessenyei Kapitánynak három rendbéli versére – három darabban:* (: ex tempore:) 20. Apr. 1790. és *Bessenyei Kapitányhoz.* 8a Jüli 1791.”

Fekete János Magyar munkáinak előszavában lovastábornokhoz illő fogalmazásban így nyilatkozik „Tisztem viselése 's idegen Országokban való lakásom nem engedték, az 1784-ik Esztendőig Pegasusomat Magyar abrakra vennem.”⁸ Gyűjteményének első darabja jóval korábbi. Címe: *A' Kőrös Partján 1765-ben kelt Első Magyar Versem.* Lehet, hogy a közéletben szereplő, kiváló személyekkel levelező Fekete később megtagadta első versét? Pedig ez volt az, amit elküldött Orczy Lőrincnek, ki válaszában örömmel üdvözlí és lelkesen biztatja:

Eddig tsak dudáltál Voltaire furuglyáján,
Újjodat jádztattad Boileauinak lantján,
Emelkedj kevéssé Gyöngyösi madarán,
Mondj nekünk egy Zsoltárt Benitzki nótáján.

Jellemző a korabeli viszonyokra, hogy Fekete nem ismerte a hazai költő elődöket. Ezt maga elismeri Magyar munkáinak előszavában: „Meg esmérem tudatlanságomat: Gyöngyösi 's Benitzkinél öregebb Poetáinkról nem szólhatok; mert sem munkájok, sem nevek nem jött ismeretségemre. Nehéz azonban gondolni, hogy elől-járó nélkül Gyöngyösi olly nagyra vihette volna egybe az addig nyugvó Poesisünket.” „Generál Báró Orczy Lőrincz Úr, ezen el felejthetetlen nagy Hazafi, kívánván látni egy első Magyar munkámat”, „többekre is bátorított.” „Báró Orczy Lőrinczet tarthatnám Mesteremnek, ha nem félnék, hogy munkáim gyarlósága kisebbségére fog szolgálni.”

Fekete János verseinek címzettje, baráti körének tagjai között Orczy Lőrinczen kívül szerepel Bessenyei György és Bessenyei Sándor, „Báróti Fő-Strázsa Mester”, Gr Sztáray Mihály, Aranka György és még sokan mások a korabeli irodalmi, politikai, társadalmi nagyságok közül. Itt csak a legismertebbeket említettük. Ehhez a körhöz tartozni nagy kitüntetés volt az egyszerű „ingyellér” Horváth Ádámnak. Fekete hozzá intézett verses levelében a „Barátomnak” címzés nem csupán az akkoriban szokásos udvariassági formula, valódi barátság rejlik mögötte. Ismerkedésük az 1780-as évek elejére tehető. Horváth már 1781-ben Pápán lakik, ahol mint földmértő keresi kényerét. Tevékeny részt vállal a „Pápai Pinduson” működő poétai körben. „Phébus kertecskéjében” szorgalmasan irogatja alkalmi verseit, dalait. Szívesen látott vendég nemcsak Pápán, hanem környékén is. Mint lakodalmi, névnapi köszöntőket rögtönző, lakomáról, vadászatról verselő ügyes poétának hamar elterjedt a híre távolabbra is. Kováts Ferenc, a Pápán lakó Veszprém megyei főmérnök jó barátja és pártfogója. Beajánlotta mindenhová, ahol földet kellett mérni. Erre pedig különösen 1784-ben nagy szükség volt,

⁷ Az első vers: HOLMI–III. Pesten, 1792. a XXVI. sz. alatt, a második a HOLMI–IV. Csurgó, 1942. 38. oldalán.

⁸ Magyar munkái (előszó) 6.

II. József császár rendelete nyomán, amely kötelezővé tette a birtokok felmérését. Az eleven szellemű kedélyes, jó dalos Horváth amerre járt, a munka mellett barátokat szerzett. Így Csabrendeken is, ahol Feketénél földet mért. Az író és költő gróf, a magasrangú katona, a demokratikus gondolkodású híres, szókimondó főúr és a nálánál 19 évvel fiatalabb poéta között barátság szövődött.⁹ Horváth életében nagy szerepe volt a művelt, világot járt gróffal való megismerkedésének.

Fekete hatását véljük felfedezni abban, hogy Horváth első publikációjában (*Magyar Hirmondó* 1786. febr. 1.) mely kisebb verstani értekezés, nem kedvelt klasszikusainak egyikéből mutat be példát elméleti fejtegetésének bizonyítására, hanem Racine Iphigéniájából. Racine-fordítás mindenesetre meglepő a „mathematicus”-ból lett poétánál, aki addig gondtalanul rögtönözte alkalmi verseit az „erdős Bakony gyenge Nimfái között” s most mindjárt első nyilvános irodalmi szereplésekor komoly fordítói feladatra vállalkozik. Honnan szerezte meg Racine 1674-ben írott Iphigéniáját? Ki segítette megismerésében a fordítással? Elsősorban Feketére gondolhatunk, az ő külföldről hozott könyvekkel teli könyvtárára. Annál inkább, mert itt következő verses levelében is kettőjük francia irodalmi kapcsolatáról esik szó. Voltaire ugyan nem szerepel névszerint, de amikor Fekete az általa fordított „Szűzről” ír, kétségtelenül Voltaire „*La Pucelle d' Orleans*” c. munkájára utal, melyben erős gúnnal állítja pellengérré saját korát, főleg az „haute societét.”

„Fekete Horváth Ádám biztatására fogott a Pucelle fordításába” – írja Morvay Győző.¹⁰ Nem jelzi, hogy honnan vette adatát? Az viszont az itt közölt verses levél tartalma szerint bizonyos, hogy Fekete Horváthtal akarta megbíráltatni művét. Egy hétre magához hívja vendégül, mert nagy munka vár rá: „Egy tarisznya verset majd rakok elédbe, / Mert jobbtításokról bízom Szép elmédbe, / Hogyha pedig Munkám helyben hagyni fognád, / Tudom, hogy Szűzemhez nem könnyen férhet vád.”

Mennyire korai volt és milyen merész vállalkozás Voltaire-nak e művével foglalkozni, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy csaknem egy évszázad telt el, mire a hazai sajtóban ismertetés jelent meg róla. Tewrewk Árpád „*Mutatvány Voltaire „pucelle”-jéből.* (La pucelle d'Orleans)” c. tanulmánya protestáns szemszögből nézi a művet. Közli *Grisbourdonnak*, a bűneiért elkárhozott barátnak a pokolban való megjelenését magyar fordításban. A Sátán körében neves történelmi személyeket talál, van ott „*Bibornok, pápa is meg egy király, / Kanonok talán vagy két tucát, sok úr / Nehány tanácsos, vagy húsz barát.*”¹¹

Fekete fordításának külön érdekessége, hogy megjegyzi róla: „*Már Nótáihoz is serénységgel kezdem.*” – Tehát énekelgette is strófáit. Ismert dallamra, – „ad notam. . .” – vagy maga szerzette melódiákra? Mindenképpen jól tette, ha ezeket bemutatta kitűnő énekes és dalszerző poéta barátjának, Horváth Ádámnak. Fekete *Magyar munkái*-ban bőven leírt saját szerzésű dalszövegeket is *Ének* címmel, kotta nélkül, de jelzi „Nótáját”, ami leggyakrabban egy-egy Faludi-versre való hivatkozás.

Amikor Horváth, aki nem jó szemmel nézte a német költők fordításának nagy divatját, ezt írja Kazinczyknak 1789. ápr. 17-én: „*VOLTÉRT pedig 's a' többit tsak fordítgasd; azokkal fog ékeskedni munkánk kötege,*”¹² megint csak Fekete hatását fedezhetjük fel. Bár itt meg kell jegyeznünk, hogy Horváth baráti körében, Pápan Kováts Ferenc, az irodalmi érdeklődésű mérnök is éppúgy mint Fekete, francia könyvekkel tért haza külföldi tanulmányújáról. Francia irodalmi és eszmei hatás innen is érhetett. Kováts Ferenc és Fekete (mindketten szabadkőművesek) nagy hatással voltak Horváth gondolkodására, fontos szerepük volt a világban való tájékozódásának alakításában.

Pápa kuruczélmű város volt. Az évszázados protestánsüldözés nyomán méginkább ellenzékivé vált. Itt termékeny talajra talált minden, ami nem német, nem Habsburg eredetű volt. A jövő kutatása talán még felderítheti, hogy kik voltak a Horváth által már 1781-ben említett „*Pápai Pinduson*” működő „*Poetica Societas*” tagjai? Bizonyára többen is, a ma már névtelenek közül. Eddigi ismereteink alapján joggal feltételezhetjük, hogy Csabrendeken, ami ugyancsak Pápa körzetéhez tartozott, a ma is álló egyemeletes manzardtetős egykori Fekete-kastély az 1780–90-es évek fordulóján messze

⁹ Fekete János 1741-ben született Csabrendeken (Veszprém m.), Horváth Ádám 1760-ban született Kömlődön (Komárom m.).

¹⁰ MORVAY Győző: Galánthai gróf Fekete János. – Magyar Történelmi Életrajzok 43. sz. Bp. 1903. 229. – Uo.: Fekete „*Voltairenek két munkáját, a La Pucelle d' Orleans-t és a Poeme sur la lois naturelle-t fordította le.* Mindkettő 1796-ban kész volt.”

¹¹ Magyar Protestáns Egyházi Figyelmező, Debrecen, 1876. 148. 8.

¹² Kazinczy Ferenc Levelézése. I. 325.

környekre kiható irodalmi központ volt. Fekete János társadalmi rangja, nyelvtudása, nagy műveltsége alkalmassá tette arra, hogy feje legyen a társaságnak, friss elméje, kedélyessége, demokratikus gondolkodásmódja baráti kört vonzott maga mellé.

Az itt közölt verses levél végén Fekete arra kéri a Füreden lakó Horváthot: „*Hadd el azért értem Magyar tengeredet*”, s tanácsolja, hogy az útra „*hájazd szekeredet*.” „*Drága gazd'asszonyom téged szívesen lát, / Bár nyelvünk nem tudja, tart bezzeg jó konyhát.*” Itt jegyezzük meg, hogy Fekete házassága Esterházy Máriával boldogtalan volt, már régen különváltan éltek.¹³ Gazdasszonyának származását körülményesen írja le: „*azon Országból való*”, „*Mint a' Balatonon kinek átúszása / Tőled szép Versekből hajdan dítstetett.*” Utalás Horváth „*Báró Hompeshez Isten-jó-nap, midőn ő a' Balatonban úszkált Füred mellett; még 1787dik esztendőben*” című versére.¹⁴ Hompes „magyarrá lett Ánglus báró”, tehát a gazdasszony Angliából való volt. Nyelvünket nem tanulta meg, de „*Magyar Szívvvel meg ékesítettett.*”

Fekete verses levelét az általa oly nagyrebecsült 12 szótagos sorokban, páros rímekkel írta egyvégben, szakaszokra való osztás nélkül. Nemcsak Magyar munkáinak előszavában fejt ki a poézisről vallott nézeteit, itt is módját ejti: „*Görögök rántzára*”, „*Deákok tántzára*” vert versek „*szótag morzsolója*”-ról szól, elítéli a 15 szótagos vessorokat, „*Vegyük a' Francziát inkább mesterünknek*” (a német helyett!) – tanácsolja. A levél, a már korábban említett témákkal együtt gazdag tartalmú. Megismerjük belőle Fekete irodalmi ízlését, Horváthhoz fűződő barátságának egy mozzanatát. Olvasása nyomán kettős portré körvonalai tűnnek elő: a felvilágosodás kora két jellegzetes alakjának egyéni vonásaival.

*

Fekete János és Horváth Ádám barátságának volt egy másik, itteni verses levelében nem érintett, de fontos, szorosra fűző szála: politikai meggyőződésük hasonlósága. Az 1790–91-es országgyűlésen nagy feltűnést keltett Fekete bátor ellenzéki magatartása, szókimondó beszéde. Sokan örültek akkor szavainak! Idézzük pár mondatát: „*Vigyázzunk t. státusok, mert a fekete ruhások az üstökünket ismét kezükbe akarják szorítani, régtől fogva, eddig is a vallásbeli gyűlölség okozta az országban a háborúságot, vérontást, martíromságot, most vagyon módunk benne, hogy az unio, a vallásnak szabadsága diplomába tétessék. Ha a Jézus Krisztus minden vallásbeli embereket elszenved, a ki el lehetne mind a papok, mind pedig mi nálunk nélkül, hát mi miért nem szenvedhetnénk el a mi atyánkfiait, kik minekünk véreink, szintén olyan szabadsággal, jussal, nemességgel élnek, mint mi?*”¹⁵ Ennyi is elég ahhoz, hogy megértsük, miért írtak annyi gúnyverset Feketének címezve. Nem maradt adós a válasszal epigrammáiban. Mint Magyar munkáinak előszavában jelzi: „*Több az 1790diki Ország Gyűlésében hevenyében költ Epigrammáim, Követ-Pajtásaim által el ragadtatván, nintsenek kezemnél.*” – Így ezek nem kerültek be gyűjteményébe. A hiányt némiképpen pótolja az az 5 vers, ami az országgyűlésekkel kapcsolatos. Az „*1792-ben tartott Ország Gyűlése utolsó Ülésére*” c. darab befejező versszaka:

Tanúld jövendőre, minket tipró Mágnás!

Hogy betsület viszi Nemzeted, nem is más.

Előljárója légy; nem mint most, Káplárja;

Úgy szívét előtted soha bé nem zárja.¹⁶

¹³ Fűük, – *Ferenc* – császári kir. kamarás lett. 1835-ben bekövetkezett halálával kihalt a család grófi ága. (SZINNYEI III. 299. h.)

¹⁴ HOLMI–II. Győr, 1793. XX. sz.

¹⁵ Adatok az 1790–91-diki országgyűlés vallásügyi tárgyalásaiból. Magyar Protestáns Egyházi Figyelmező. Debrecen, 1876. 509.

¹⁶ További országgyűlésekkel kapcsolatos versek *Magyar munkái*-ban: *Azon Ország Gyűléséről, a' mellyben a' külső Udvarokhoz küldendő követek választattak.* (1790.) – 12–15. – *Azon Ország ülésére, a' mellyben Sz – Püspök 's M – – B – – a' Budáról küldendő Egymást hátráltatták.* 15–16. – *Midőn a' Király [II. Leopold] el-felejtethetlen elől-adási ellen támadtak a' Papok 1790-ben.* 16–17. – *Az utolsó Ország Gyűlése alkalmatosságával, Gróf Bethlen Lászlónak nekem írott levelére feleletem.* (1792.) 20–22.

A „minket tipró Mánás”-okat, az idegen érdekeket szolgáló, Bécsre néző főurakat elítélő verset Fekete bőven írt. Az elnyomott parasztság gondját-baját mindenkor a felvilágosodott gondolkodású, humanista szabadkőműves szemével nézte. Egy példát idézünk Sztáray Kristófhhoz intézett verses leveléből:

Múzsám . . . szívreható, szomorú lantjai
Szent emberiségnek lévén tolmácsai,
Józsanságra bírják hazánknak nagyjait,
Paraszthoz hódítván kegyelmök árjait.

Fekete János a jobbágyokat is képviseltetni szeretete volna az országgyűlésen!

Horváth Ádám, a Somogy megyei koronaőrző bandérium alhadnagyaként kapott bebocsátást az 1790. évi országgyűlésre. Több ehhez az időhöz fűződő verse, illetőleg dalszövege megtalálható az *Ötödfélszáz énekek* első darabjai között. „*Gróf Fekete mehetségire a' Diatán'*” c. kéziratos versében barátja védelmére kelt.¹⁷ Horváth is, mint Fekete az országos érdekeket semmibe vevő, Bécsbe szaladgáló mánásokat gúnyolta dalaiban, de óvatosabb volt: csak bizalmas baráti körben énekelgette ezeket. Amit ezidőtájt nyilvánosságra hozott, abban körmönfont fogalmazással adta elő a haladó gondolatokat. A nők politikai jogáért szót emelő röpirata – *A' MAGYAR ASSZONYOK PRÓKÁTORA*. . . (1790.) után azonnal kiadja *A' FÉRJFIK FELELETÉT'*, s ebben összefoglalja mindazt az ellenvetést, amit a haladás ellenzői tehettek. Így bármelyik oldalról támadták: ő megfeleltethet. Fekete nemcsak a vallásszabadság ügyében emelt szót, hanem a hazai nyelvhasználat dolgában is. Ugyanezt tette Horváth, amikor megírta *EGY RÖVID TUDÓSÍTÓ LEVÉL* c. röpiratát (1790).¹⁸

Fekete János „rész tve *Martinovics* titkos társaságában. *Kosciusko* szerepét vállalná: a felkelő magyar sereg vezérletét” – 1795-ben: „A kormány meghagyta fejét, csak rezerválist vett tőle, hogy többé politikai ügybe nem eleyedik – és holtig szigorú rendőri felügyelet alatt tartotta.”¹⁹ A Magyar munkái I. kötetében a 48. lapról idézünk két versszakot „*A' Tavaszról Versek 1795-ben'*” c. munkájából; sehol másutt nem tapasztalható gyengédséggel ecseteli a természet megújulását, mint itt. Talán csak azért, hogy utána annál sötétebb legyen az ország „tavaszának” jellemzése:

De nem újul szívünk 's eped bánatjában,
Kaszál még a' Csontos véres piatzában,
Itthon is kínlódunk Nyájunk Vádlásában,
El fajúlt Hazánknak mostoha sorsában.

Nem fizet az adós, meg tsal a' jó Barát,
Őrül az irigység, ha látja más kárát,
Tudják a' Feketék Nagy Uraink árrát;
Igen ritkán találsz nálunk igaz Bírát.²⁰

„Kínlódunk Nyájunk Vádlásában” – ez a jakobinus Fekete sóhaja, elrejtve sok más panasz közé. 1795 után sem szűnik meg ostorozni a reakciót: „*Mért is kívánhatnék igen hosszan élni | S hazámnak romlását még tovább szemlélni?*” – írja Aranka Györgynek, – amikor

. . . a józan ész békóba veretik,
Sajtó szabadsága láncban szemléltetik,
Melyben minket újra homályba tanítani
Kíván a kevély pap.²¹

¹⁷HOLMI–II. kézirata 210–211. – MTA Kézirattár. K. 757. II.

¹⁸PÉTERFFY Ida: Pálóczi Horváth Ádám, a somogyi banderista Budán. (1790) SOMOGYI MEGYEI LEVÉLTÁRI ÉVKÖNYV 1977. 187–207.

¹⁹GERÉB László: „A jövőendő századoknak.” Fekete János (1741–1803). *Természet és Társadalom* 1955. 12. sz. 744–747.

²⁰Magyar munkái I. 48.

²¹GERÉB László: i. m. 747.

Fekete János életének utolsó éveit Fótton töltötte, teljes visszavonultságban. Itt sokan felkeresték barátai közül. Köztük volt-e Horváth Ádám, ki az 1790-es évek második felétől már a messzi Nagybjomban lakott? Időnként feljött Pestre, Budára, ismerve mozgékonyágát könnyen kirándulhatott Fóra, mégis kettőjük találkozásának fő színhelye Csabrendek és Füred volt.

Bessenyei Györgyhöz intézett levelében Fekete reménykedve szól saját verseinek várható sorsáról: „*Talán a jövő század nem leszen olyan mostoha hozzájuk, mint a mostani.*”²² Magyar munkái mindmáig kiadatlanok. Pedig a „*Jövendő századoknak*” író jakobinus költő két kötete gazdag tárháza a felvilágosodás kori adatoknak, a benne található irodalmi, társadalmi és politikai nagyságok nevével, a verses levelekben kifejezett gondolatokkal, eszmékkel. Irodalomtörténészt, filozófust, történészt egyformán érdekelhet tartalma. Az itt kiemelt verses levél ismertetése remélhetőleg újra felhívja rá a figyelmet.

*Fekete János
Horváth Ádám Barátomnak.*

Vettem Egerszezből küldött Leveledet,
 's Munkádban tsudáltam sok ékes versedet,
A' Műzsák tenéked csevegnek kedvedre,
 's Készen vár Pegasus Füredi nyergedre.
Nagyobb azért vétked, ha rozszz nyomot próbálsz,
 's Tizen öt lábakra mint pókhálóban szállsz.
Ezen könnyebbséget bízd oly Poétára,
 Ki nehezen mászkál Hélikon hantjára.
Nem illik illy restség Hunniás Attyához,
 Ditső Gyöngyösinek egy méltó fiához.
Tudod Verseinket Görögök rántzára
 Vonva nem szeretem Deákok tánczára.
A' Héxametromnak fent álló Nyelvekben
 Német volt kezdője; mért éppen ezekben
Követnének a' Sógort? nem kell bugyogója,
 Ne is tessék tehát szótag morzsolója,
's Ha külsőt követni tetszik Nemzetünknek,
 Vegyük a' Francziát inkább mesterünknek.
Ugy is a' Német Nyelv Gothus hangozása
 Sérti fülünk', *erger-berger* ki mondása,
És akármit mondjon Rájnis Versegivel,
 Szabó Dávid, 's mások szegény Kazinczivel,
Még is több ékesség vagyon a' Rithmusba':
 De ne jussunk azért más Labirintusba,
's Midőn verseink-nek szörnyű nehézségét
 Kerüljük, tartsuk meg tökéletességét.
Ne botoljunk, kérlek, Scyllának torkába,
 Karibdis féltében még nagyobb hibába.
Tsak tizenkét lába légyen Verseinknek,
 Nyomdokát követvén híres Eleinknek.
Hozzunk szorosb Törvényt hangzó Rithmusunkba
 Meg tartván a' tactust leg frissebb tánczinkba
Mondj fel tehát kintsem! sok lábú versidnek
 's Igaz Vers határba hozd módját rendidnek.

²²Fekete János Magyar munkáinak *Elől Járó Beszéd*-éből: „Ezen tsekély munkám, ha egyéb hasznot nem szerez is, talán reá bírja az *Erdélyi Magyar Társaságnak* érdemes Tagjait, 's más egyéb Tudós Hazánkfiat arra, hogy egy tökéletes Magyar Prosódíát kidolgozván, az eddig tétovázó követőt Apollónak igazabb 's könnyebb útra vezérteni fogják. . .”

Szembe-tünőbb lészen ékes ragyogvannya
 Bólts gondolatidnak, 's Hazád azt kívánnya,
 Hogy Poësisunkban ezzel is példával
 Elöl járj, mint ama' Magyar Poemával.
 Tetszett Énekidnek déltzeg pajkossága,
 Néha szint azoknak szentebb buzgósága.
 Teleki magzatnak lett meg gyógyulását
 Iríglyené Virgil ölelvén pajtását.
 Jeles mindezekben Múzsádnak járása,
 's Kitetszik Castali kútjából ivása.
 Enyelegvén olykor e' kiés Lánykával
 Mondd, hogy ne vesződjék Versek' nyújtásával,
 's Őtet tisztességgel köszöntvén nevembe',
 Kérd nyugodjon néha Vénült kebelembe'.
 Ideges Szűzemet éppen el végeztem,
 's Már Nótáihoz is serénységgel kezdtem.
 De tudod Barátom, hogy Aristarchusra
 Még Homér is szorúlt, mint Czigány ló-húsrá,
 Hadd el azért értem Magyar tengeredet,
 's Hogy Munkám pallérozd, hájzsd szekeredet.
 Jer hív Barátodhoz leg alább egy hétre,
 El hidd szivességed nem hinted szemétre.
 Drága gazd' aszszonyom téged szivesen lát,
 Bár nyelvünk nem tudja, tart bezzeg jó konyhát,
 Mert azon Országból vagy on származása,
 Mint a' Balatonon kinek átúszása
 Tőled szép Versekben hajdan dítstetett,
 's Ő is Magyar Szívvel meg ékesítettett.
 Egy tarisznya Verset majd rakok elédbe,
 Mert jobbításokról bízom Szép elmédbe,
 Hogy ha pedig Munkám helyben hagyni fognád,
 Tudom hogy Szűzemhez nem könnyen férhet vád.

Fekete István

ARANY JÁNOS VÉGRENDELETE

Arany János életrajzának jól feltárt része a költő gazdálkodása befolyt jövedelmeivel.¹ A korabeli hírlapok közléseiből és Rolla Margit könyvéből² ismert a költő végrendeletének tartalma is, a kritikai kiadás jegyzete is ezt használja fel.³

Jól kiegészíti az eddig feltárt forrásanyagot az a három dokumentum, amelyeket a következőkben adunk közre.

Hajduska Emilnek, Arany László családi ügyvédjének⁴ leszármazottaitól vásárolt a múlt évben a Nagykőrösi Arany János Múzeum néhány, az Arany-családdal kapcsolatos dokumentumot és tárgyi emléket.

¹ DEBRECZENI István: Arany János hétköznapijai Bp. 1968. 40–96.

² ROLLA Margit: Arany estéje Bp. 1944.

³ Arany János összes művei XV. Arany János levelezése (1828–1851) 464.

⁴ Hajduska Emil a múzeumunkba került okiratok szerint 1879. febr. 19-től a Földhitelintézet tisztviselője, jogi diplomát 1885-ben, ügyvédi oklevelet 1893-ban szerzett. Arany Lászlóné egy arcképét és a „Délbábok hőse” 1899-es kiadását dedikálta neki.